

Evangelie zijnen loop genomen heeft uit Jeruzalem. Het zal te Jeruzalem weder zijne rust nemen". De menselijke maatstaf is wel de rechte lijn, maar Gods lijn in schepping en verlossing is de cirkel - en dan komen in stelling zeventien de epitetha: Koning van Israël en troon van David, die Scholten zo aanstotelijk begon te vinden, helder naar voren, met daaraan toegevoegd de vraag of Maria bij de annunciatie aan die woorden "een geestelijken zin (had) *kunnen* hechten" of dat een profeet of apostel sindsdien de letterlijke zin had teruggenomen?²⁷.

Al deze overleggingen laat Da Costa kulmineren in de uitleg die hij in zijn Handelingen-kommentaar van 1856-1858 geeft, waar hij niet minder dan ruim 22 bladzijden alleen de apokatastasis pantoon besteedt²⁸. Heel zorgvuldig gaat hij eerst de betekenis van het begrip apokatastasis na en beziet wat hersteld wordt: "de dingen, die God gesproken heeft door al zijne heilige propheten"²⁹ om vervolgens Moses en David, en dan de kleine en de vier (!) grote profeten op dit punt te ondervragen. De oogst is rijk: twaalf bladzijden worden met de resultaten gevuld³⁰. Hier laat Da Costa het niet bij; hij gaat nu na hoe anderen tot hun afwijkende verklaringen komen. Zo de "wetenschap van den dag" met het vonnis "... de Hersteller ... die. ... niet verwezenlijken kwam de poëtisch-nationale beschrijvingen van zijne propheten". Die wetenschap is dan beter op de hoogte dan Jezus zelf. Ook aan andere besteedt Da Costa aandacht, zoals: de betrokken woorden zijn onder Cyrus vervuld, of door de Joden die tot de eerste gemeente behoorden, of door de heerlijkheid der kerk uit de volken. Hij verworpt die alle, en kiest tenslotte voor de chiliastische uitleg: "dat rijk van duizend jaren zoo als voor het eerst aan het slot der Openbaring van den Apostel-Propheet Johannes zijn duur te kennen gegeven wordt (Openb. XX en XXI: I)". De dag der wederkomst geldt voor duizend jaar ...³¹. Hier komen de "Joodsche droome-rijen" wel zeer onverhuld aan de dag.

Wellicht vraagt men zich af, waarom hier zoveel werk gemaakt wordt van gegevens waaraan sinds het onderzoek van Jaap Meij-

27. Da Costa, "Vijf en twintig Stellingen", 404, 405.

28. Da Costa, *Beschouwing van het tweede Boek*, 91-113.

29. Da Costa, *Beschouwing*, 92.

30. Da Costa, *Beschouwing*, 93-106.

31. Da Costa, *Beschouwing*, 112-113.